

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

СЛАВИСТИЧКИ СТУДИИ 18

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

СЛАВИСТИЧКИ СТУДИИ 18

Списание на Катедрата за славистика
при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ Скопје

Скопје, 2018

Издавач: Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Уредник на издавачката дејност
Анета Дучевска, декан на факултетот

Меѓународен уредувачки одбор:
Иван Доровски (Чешка)
Биљана Мирчевска – Бошева (Македонија)
Предраг Пипер (Србија)
Јан Соколовски (Полска)
Лидија Танушевска (Македонија)
Бранко Тошовиќ (Австрија)
Ала Шешкен (Русија)

Рецензенти
Максим Каранфиловски
Лех Мјодински

Лектура
Милица Миркуловска

Компјутерска подготовка и печат:
БороГрафика

Тираж:
300 примероци

СОДРЖИНА

Кон јубилејот на проф. д-р Кита Бицевска	13
Библиографија на проф. д-р Кита Бицевска	15

ЛИНГВИСТИКА

Прен АЛЧЕВСКА Фразеологическите наречни словосочетанија и нх синтаксическа структура	25
Јасминка ДЕЛОВА-СИЛЈАНОВА Фраземи со компонента уво/ucho во македонскиот и во чешкиот јазик	31
Марија КОРОБАР – БЕЛЧЕВА Името на селото Стригчан (Стригичан)	41
Natalia LUKOMSKA Analiza stylistyczno-językowa <i>Listów do Kwiecienki</i> Bohumila Hrabala	47
Лилјана МАКАРИЈОСКА Придонесот на проф. Кита Бицевска во истражувањето на македонските црковнословенски текстови	61
Лилјана МАКАРИЈОСКА, Бисера ПAVЛЕСКА-ГЕОРГИЈЕВСКА Географската терминологија во средновековните молитвеници (XV–XVIII век)	71
Михајло МАРКОВИЌ, Соња НОВОТНИ Слепченскиот патерик (дел од северномакедонските ракописи)	83
Милица МИРКУЛОВСКА Повелигденски традиции во полската културна и општествена средина	93

Биљана МИРЧЕВСКА-БОШЕВА

- Бојата на емоциите
(врз материјал од македонската и од руската фразеологија) 101

Димка МИТЕВА

- Грст фразеологизми од „Планински венец“
на П.П. Његош во превод на Блаже Конески 111

Вioleta НИКОЛОВСКА

- Фраземите со компонента *глава* во македонскиот и во рускиот јазик 121

Соња НОВОТНИ, Михајло МАРКОВИЌ

- Носовките и нивниот одраз во северните македонски ракописи
(со акцент на Верковиќевиот апостол) 131

Jelena PARIZOSKA

- Poredbeni frazemi s vlastitim imenima u hrvatskome – Korpusni pristup 139

Марција ПАУНОВА

- Кон статијата *За најтесноста на црквата Св. Никола во село Ситрезовце,*
Кумановско од Крета Бипевска 153

Jan SOKOŁOWSKI

- Uwagi o mechanizmach derywacji metaforycznej przymiotników
w językach słowiańskich 159

Бисера СТАНКОВА

- Глаголските времиња претеритум и перфект
во германскиот јазик и нивните македонски еквиваленти
во новинарско-публицистичкиот стил 169

Игор СТАНОЈОСКИ

- Дубитативот во бугарскиот наспрема македонскиот јазик 183

Наташа СТОЈАНОВСКА-ИЛИЕВСКА

- Категоријални информации во македонските
и англиските перифрастични предикати 189

Анета СТОЈИЌ, Сanela МУРИЌА

- Колокации – теориски разгледувања и примена во практиката
врз примери од хрватскиот и од германскиот јазик 199

Марија СТРИСЗЕВСКА

Feminativa w języku rosyjskim i polskim (na materiale powieści M. Bułhakowa
Мастігер и Маргарита oraz jej przekładu na język polski) 217

Катина ТРАЈКОВА

За тератолошките мотиви во евангелијата
 во Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција 225

ЛИТЕРАТУРА, ПРЕВОД, КУЛТУРА**Јованка ДЕНКОВА**

Научната фантастика на Александар Бељаев –
 привлечен жанр за младите читатели 237

Соња ЗДРАВКОВА-ЦЕПАРСКА

Руската литература на македонската балетска сцена 251

Горан ИВКОВИЌ

Мотивите во македонските еротски приказни 265

Елена ОБУХОВА

Старое и новое в именах собственных и особенности
 их перевода на македонский язык на примере романа
 О. Славниковой «Легкая Голова» 273

Martina TANESKI

Pliaga v Soline
 Tri macedónske ľudové balady z komparatívneho aspektu 281

Лилија ТАНУШЕВСКА

Дијалектот во полската книжевност –
 проблем или предизвик за преведувачот 297

УДК 82-312.9.0
УДК 821.161.1-312.9.09

Јованка ДЕНКОВА
Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“
Штип, Македонија

НАУЧНАТА ФАНТАСТИКА НА АЛЕКСАНДАР БЕЛЈАЕВ – ПРИВЛЕЧЕН ЖАНР ЗА МЛАДИТЕ ЧИТАТЕЛИ

НАУЧНАТА ФАНТАСТИКА НА АЛЕКСАНДАР БЕЛЈАЕВ – ПРИВЛЕЧЕН ЖАНР ЗА МЛАДИТЕ ЧИТАТЕЛИ

Апстракт: Во овој труд најпрвин се осврнуваме на дефинициите за самиот жанр научна-фантастика, како и нејзините основни карактеристики, според поголемиот број теоретичари на литературата. Во трудот ќе се презентираат основните класификации на овој жанр, ќе се усвои класификацијата на Влада Урошевиќ, по што ќе се премине на разгледување на четири научно-фантастични романи за деца и млади од рускиот писател Александар Белјаев. Во анализата која ќе следи, ќе се осврнеме на карактеристиките на жанрот научна фантастика, при што истите ќе бидат експлицирани преку ексцерпција на овие елементи во романите на Александар Белјаев.

Клучни зборови: научна фантастика, Александар Белјаев, романи.

Вовед

Појавата и развојот на жанрот научна фантастика во македонската литература за деца и млади се врзува со периодот по ослободувањето, при што НФ имаше отежнат развој и долго време се сметаше за дефицитарен жанр. Токму затоа и ова истражување ќе биде свртено кон карактеристиките на научната фантастика во повоената македонска проза за деца и млади. Затоа, на почеток, со причина би можело да се постави прашањето: што се подразбира под изразот "научна фантастика за деца и млади"? Поголемиот број теоретичари на литературата се согласуваат со тврдењето дека под поимот "научно-фантастична литература" најчесто се подразбираат прозни дела (романи и раскази) во кои се опишуваат измислени и хиперболизирани научни откритија кои му помагаат на човештвото и на неговиот напредок или, пак, му се закануваат на човечкиот род со различни видови опасности за неговиот опстанок. Настаните кои ги опишува едно научно-фантастично дело можат да се случуваат во иднината, на нашата планета, но многу често тие опишуваат и други простори, други планети кон кои се патува со превозни средства кои не постојат, а кои се зародени во фантазијата на писателите поради напредокот на космонаутиката (Владова 2001: 89-95). Во најопшти црти, поимот научна фантастика вообичаено подразбира занимавање со измислени или вистинити научни достигнувања и нивното благотворно или погубно дејство врз човечкото-цивилизацијата. Или пошироко, научната фантастика претставува проникнување на

имагинативното и научното, антиципацијата на иднината, футуролошки претсказанија и „чудесни патувања“ (Теодосиевски 1989: 53).

Карактеристики на научната фантастика

Круцијална карактеристика на научната фантастика е што „таа не се интересира, меѓутоа, за светот онаков како што е, туку за светот каков што може да биде, каков што би требало да биде, таа бара да покаже една состојба на нашата мисла или на нашиот универзум во некој момент од неговата историја - во еден можен момент, веројатен, насетлив можеби, но никогаш актуелен“ (Урошевиќ 1988).

Евидентна е привлечноста на овој жанр за децата, токму поради неговиот авантуристички аспект. Современите деца живеат во времето на засилените комуникации, во времето кога медиумите се секојдневно присутни во нивниот живот, во времето кога тие сè почесто ги учат компјутерските можности за комуницирање. Затоа една ваква книга може да ја заскокотка фантазијата и може да ги поттикне на подлабоко размислување (Владова 2001: 89-95).

Меѓутоа, се чини дека дел од оваа литература не е многу оптимистички свртена кон иднината. Тој песимистички ја анализира човековата деструктивност, човековата природа која сè уште не се израмнила со моќите со кои денес располага човештвото. Токму затоа гледа скептички на иднината на човечкиот род и неговата подготвеност да ги оствари хуманистичките визии (Бошњак 1978: 1112).

Постојат голем број на класификации на темите во научно-фантастичната литература. Така, Влада Урошевиќ ја предлага оваа класификација на научната фантастика:

1. Утопија - еден замрзнат идеал
2. Игри со времето: ухронија и паралелни светови
3. Жед за слободен простор
4. Враќање назад: херојска фантазија
5. Есхатолошки теми: од крајот кон новиот почеток (Урошевиќ 1988: 161).

Научната фантастика на Александар Бељаев

Во овој труд ќе се осврнеме на делата на Александар Романович Бељаев кои ѝ припаѓаат на научната фантастика, кој за шеснаесет години книжевна работа објавил повеќе романи, раскази, статии, филмски сценарија и други текстови од областа на научната фантастика, меѓу кои посебно се истакнуваат романите: *Човек амфибија*, *Последниот човек од Атлантида*, *Скок во ништо*, *Продавач на воздух*, *Човекот без лице*, *Воздушен брод*, *Звезда Кеџ* и *Ариел*. Во некои негови романи особено е нагласена научната компонента (*Звезда Кеџ*, *Воздушен брод*), додека во други преовладуваат елементи на традиционалната фантастика (*Човек амфибија*, *Ариел*). Инспирација за своите дела, Бељаев најчесто наоѓал во областа на биологијата, физиката, медицината и астрономијата. Слично на Жил Верн, и тој во своите дела антиципирал многу пронајдоци, како што се меѓупланетарни станици, надзвучни летала, атомската енергија и други изуми кои за тогашниот читател биле само фантазија или сон (Милинковиќ 2006: 392-393).

Уште во 1928 година, Александар Бељаев, во периодот на раниот руски уметнички замав, го објавил романот „Човек-амфибија“ (Бељаев 1966) за момчето Ихтиандар, на кого уште во детството му биле пресадени шкрги од ајкула. Тој многу време поминува во морето, облечен во тенок костим залепен за телото, носејќи перки, ракавици и очила со дебели стакла. Денес оваа опрема им е позната на сите оние кои се

занимаваат со ронење, сурфање или подводен лов. Но, факт е, дека современите костими за ронење од неопрен кои изгледаат како друга кожа и ја чуваат топлината, се појавиле во педесетите години во САД.

Приказната за момчето кое повремено се појавува и над површината на водата, најчесто јавајќи делфин, за „морскиот ѓавол“, кој кај рибарите и населението всадува страв и трепет, за момчето кое истовремено им помага на рибарите, кај децата, пак, раѓа чувство на возбуда, солидарност со страдањата на момчето кое никаде не се чувствува како свое. Во водата не може да престојува долго време и како и делфинот со кој пријателствува, мора да излегува на површината за да земе воздух, на копното исто така не смее долго да престојува, заради опасност од оштетување на жабри. Во научно-фантастичниот роман „Човек амфибија“, Бељаев ја застапува и темата за необичниот/чудниот/лудиот научник, во ликот на докторот Салвадор, кој освен што се јавува како добротвор на општеството и луѓето на кои им е потребно лекување и помош, пројавува и особини на чудака кој не се плаши да прави експерименти со животни, па дури и со луѓе. Затоа, на страниците од овој роман, читателите ќе се сретнат со разни креатури: „Еве, блескајќи со своите бронзено-зелени крлушки, патеката ја претрча еден гуштер со шест нозе! Од дрво висеше змија со две глави!...Уште една долга змија отползи по патеката, сопнувајќи се на своите две шепи. Зад една мрежа од жици гровташе свинче. Тоа погледна во Кристо со своето единствено големо око што се наоѓаше среди челото“ (Бељаев 1966: 45). На овој научник не му се туѓи ни експериментите со луѓе. Така, доколку за создадените чудни животински меѓувидови и има некакво објаснение, за создавањето на човекот-амфибија, не се нуди никакво образложение, освен дека сакал да создаде совршен човек: „Замислата секојпат остана иста: човекот не е совршен“ (Бељаев 1966: 205). Тоа остава простор за сомнеж во добрите намери на научникот. Сепак, на крајот од романот тој, во улога на обвинет, во своја одбрана ги образложува своите футуристички идеи: за можноста за населување на океаните, користење на енергијата на морските струи: „Морињата би престанале за нас да бидат само грозни стихии што бараат човечки жртви. Не би биле повеќе присилени да ги оплакуваме удаваниците“ (Бељаев 1966: 208). И самиот тој е свесен дека нема да биде разбран, но не се одрекува од тоа што го исполнува: „Не, јас не се откажувам од честа да бидам безумник, па макар и генијален. Но, јас не сум ни безумник, ни манијак!“ (Бељаев 1966: 209). Исто така, тој е длабоко свесен за човековата деструктивна природа и токму од тие причини го крие постоењето на Ихтиандар: „Колку богатства тогаш би можеле да се откријат во длабочините на океанот! На пример, Ихтиандар... Тој ми раскажуваше... Но јас се плашам да го раздразнувам пеколниот демон на човечката алчност“ (Бељаев 1966: 207). Неговите експерименти и можностите кои со нив се отвораат, истовремено отвораат и многу етички дилеми кои доаѓаат до израз на самото судење на докторот. Ова, пред сè, се однесува на религиозно-моралистичката дебата која се отвора на самото судење за не/оправданоста од понатамошното постоење на создадените суштества: „Зар творецот несовршено ги создал луѓето? Зар е потребна некаква интервенција од страна на професорот Салвадор за да му се придаде посовршен изглед на човечкото тело?“ (Бељаев 1966: 190), при што епископот, во улога на обвинител, навраќајќи се на Книгата на животот, вели: „И виде Господ сè што создал и сето тоа беше наполно добро. А вашиот Салвадор претпоставува дека нешто треба да се исправи, да се преработи, да се унакажи... Зар тоа не е хулство на Бога? Навредување на светините? Бласфемија?...Тоа суштество дури нема ни христијанско име, зашто Ихтиандар, на грчки јазик, не значи ништо друго освен "риба-човек"“ (Бељаев 1966: 190-191).

И љубовната тема во овој роман не е изоставена, а прикажана во љубовта меѓу Ихтиандар и девојката Гутиере. Во нивната љубовна сторија се преплетува вечната

борба меѓу доброто и злото, второво олицетворено во ликот на Зурита, кој сака да го зароби Ихтиандар и да го присили да собира бисери за него, а истовремено со сила и измама успева да ја земе за жена Гутtiere.

„Вечниот леб“ (Бељаев 1990) е уште еден научно-фантастичен роман од Александар Бељаев, кој задира и во подрачјето на фантастиката. Научната компонента овде се пројавува во ликот на ексцентричниот научник, професор Броер, кој од исклучиво хуманистичко-егзистенцијални побуди создава леб кој сам се обновува, со желба да го реши проблемот со гладот во светот, па го споделува своето откритие со стариот рибар Ханс кој страда за леб. Необичноста на неговиот пронајдок, вечниот леб, е во неговото постојано обновување и зголемување, т.е. гротескно зголемување. Желбата на професорот за добробит на општеството, сепак не останува тајна. И покрај неговата желба, лебот да остане во рамките на малото рибарско селце, барем сè додека не ги истражи можните негативни последици од неговото консумирање, јавноста дознава за него и почнува масовна консумација, но и трговија. Одеднаш, се менува животот на довчерашните сиромашни рибари и нивната секојдневна борба за живеачка, се претвора во трговија со вечниот леб. Се губи интересот за работа, за создавање, и сите се оддаваат само на секојдневни задоволства. На прв поглед се чини дека се создала една утопија, но наскоро таквата благосостојба го покажува и своето грдо лице, кога се случува првото убиство заради завист меѓу до вчера најдобрите пријатели. Овде се вмешува и една друга страна, а тоа се капиталистите, кои загрижени за негативните последици кои вечниот леб може да ги има за светската економија, се обидуваат да им го откупат, а кога тоа се покажува неуспешно, се применуваат и поперфидни мерки за да им се земат парите на луѓето, преку отворање на коцкарници и сл. Од друга страна, и меѓу работничката класа се јавуваат првите револуционерни пројави, зашто работниците бараат вечниот леб да биде бесплатен за сите.

И кога се чини дека судирот ќе ескалира, се покажуваат негативните последици на навидум "општото добро". Неговото гротескно растење (нараснување) со зголемувањето на надворешните температури, ги истиснува луѓето од нивните домови, ги задушува на спиење, им предизвикува погубни здравствени последици, па дури се заканува и да го уништи светот. Есхатолошката тема која се воведува на ова место во романот, како закана потекнува од човекот, првично произведена од лудиот научник, но подоцна раширена насекаде благодарение на човековата алчност и ненаситност. На тој начин, тестото се заканува да го уништи светот онаков каков што го познаваме. На крај, по уништувањето на тестото од неговиот создавач, професорот Броер, луѓето повторно се враќаат на секојдневниот живот, освестувајќи се како по некој кошмарен, матен и мачен сон: „Како матен, подзаборавен сон, му излегоа пред очите настаните од последните месеци: богатството кое го снеса исто така неочекувано, како што и се појави, кражба, убиства, пијанства, бессони ноќи во коцкарницата, лудата коцкарска страст, страшните слики на лебниот потоп...“ (Бељаев 1990: 62).

„Свезда Кеџ“ и „Последниот човек од Атлантида“ се романи на Бељаев во кои тој ја покажал големата поврзаност на научната фантастика и митот.

Анри Гуго смета дека темите на научната фантастика, всушност се „подмладени митови“....Понатаму, тој ги поврзува митовите за искачувањето кон небото со космичките летови. Во првите се крие желбата да се дојде до врвното знаење, а во вторите - желбата за истражување на меѓугалактичките простори“ (Урошевиќ 1988: 129). Во тие космички бродови, нивните патници често се наоѓаат заспани, во состојба на анабиоза. Во таква состојба остануваат сè додека не дојдат до програмираната планета, каде треба да го посеат новиот живот. Од катаклизмите најчесто се спасува една или неколку човечки двојки кои треба да ја продолжат цивилизацијата од која доаѓаат на нова, попогодна планета. Анри Гуго ова го доведува во врска со ковчето на Ное кој ги

спасува избраните луѓе и животни на својот ковчег од Потопот: „...авторите на делата на научната фантастика го повторуваат со сликата на својот космички брод што лута низ пространствата на вселената, симболот на неопходноста на пренесувањето на зародокот на животната енергија од еден циклус на планетарно постоење во друг“ (Урошевиќ 1988:130). Тој нов живот најчесто треба да го сочуваат и посеат избрани луѓе кои се одликуваат со својата убавина, но и интелигенција. Људмила Стојанова, зборувајќи за поврзаноста на сказната и митот, како корени на научната фантастика (Стојанова 1989: 60-62) истакнува дека „митот и научната фантастика имаат мноштво заеднички елементи, првенствено на космогониски план. Таа го истакнува и сознајниот елемент кој се содржи во нив, а наоѓа израз во социјално-психолошката функција - за нивната ориентираност кон задоволување на некаква внатрешна потреба на свеста со фантастични структури и поетски хипотези да ги надополнува научно неразјаснетите природни феномени. Другата сличност е и во тоа што за митот е типична грижата за колективната судбина на племето - на пример, добивањето на огнот, или основање на една племенска заедница и нејзиниот опстанок во борбата со непријателот. Социјалната ширина на проблематиката, третирана во научната фантастика секогаш ја надминува судбината на единката и се однесува на човештвото како целина: агресивната туѓа цивилизација, бездушниот вештачки ум кој се отргнал од човековата контрола, или сеопштата атомска војна, го загрозуваат понатамошниот живот на планетата; техничкиот напредок кој станува цел за себе ја руши поетската хармонија меѓу човекот и природата, го отуѓува од неа; научното откритие кое дошло во погрешни раце се заканува да ја прекине социјалната еволуција и да ја врати назад целокупната човекова историја... Наоѓајќи израз од слични критични ситуации, аналогно на хероите од митот, јунаците на научната фантастика израснуваат во добротинители на целото човештво“ (Стојанова 1989: 62).

Од митологијата потекнуваат некои од најчестите теми во научната фантастика. Една од нив е онаа за *цикличното уништување и обновување на Космосот*. „Убедувањето дека не само вчера, не само денес, туку дури и во најдалечната иднина се повторувале, се повторуваат и ќе се повторуваат исти ситуации произлезени од непроменливиот однос на човекот кон самиот себеси, кон својата заедница и кон универзумот што го опкружува - а тоа убедување стои во основата на секое вклопување во митските облици на чувствувањето и толкувањето на светот - зборува за блискоста на авторите на делата на научната фантастика до една концепција на времето што му е присушна на митот“ (Урошевиќ 1988: 126). Во тој контекст, треба да се истакне дека една од најчестите теми е есхатолошката, т.е. онаа за апокалипсата на планетата, и нејзиното повторно ревитализирање и оживување. „Различните апокалипси и повторните започнувања на кругот на животот врз опустошената Земја, толкупати обработувани во делата на научната фантастика се само еден од можните примери за сфаќањето на цикличноста на времето“.

Во романот „Последниот човек од Атлантида“ се разработува оваа тема. За постоењето на Атлантида, исчезнатиот континент со најразвиена цивилизација на стариот век, првиот и единствен древен извор се Платоновите дијалози „Тимај“ и „Критија“ од 360 година пред новата ера, во кои се споменува чудесното царство, кое постоело некаде во 9.600 година пред новата ера и кое потоа исчезнало во океанот. Приказната за Атлантида се пренесувала цели два века од колено на колено во семејството на Платон, а потекнала наводно од атинскиот законодавец и еден од седумте грчки мудреци Солон, инаку предок на Платон. Солон, кој живеел во 6. век п.н.е., за потонатиот остров слушал од египетски свештеник, додека престојувал во тогашната престолнина Саиса.

Всушност, по прочитот на двата посочени романи, лесно ќе се воочи дека во нив се присутни некои од главните теми на научната фантастика кои ја покажуваат нејзината поврзаност со митот. Така, во романот „Последниот човек од Атлантида“ (Бељаев 1963) најпрвин е прикажана една утописка средина, со вчудоневидувачки богатства насекаде, златни градини, сали чии сидови се опточени со смарагди и сл: „Цели полиња на пченка беа исковани од злато и сребро со волшебна вештина. Од обете страни на патчето, посипано со златен песок, дремеа големи златни лавови“ (Бељаев 1963: 33). Но, исто така, се открива дека таквиот блескав раскош има и своја мрачна страна, преку постоењето на рудниците во кои работат најсиромашните, робовите: „Да, еден ќе царува, а друг ќе робува. Но, дали боговите или луѓето ја создале таа разлика?“ (Бељаев 1963: 34). И, се разбира, во едно такво робовладетелско општество, заострени се и класните односи, што доведува до бунт на робовите. Самиот бунт, иако завршува со негово задушјување, се поклопува со моментот на подготвувањето на бунтот на жреците, кои незадоволни од ограничувањата на финансиските средства и учеството во власта, му подготвуваат негова смена и замена со неговиот брат-близнак: „Жреците се забораваат. Тие земаат премногу власт. Тие сакаат да управуваат од мое име. Не можам да поднесам власта да ми се ограничува! На седниците на Врховниот совет жреците се обидуваат да ми го намалат авторитетот со авторитетот на своите знаења“ (Бељаев 1963: 31); Истовремено, ваквата политичко-економско-општествена ситуација се поклопува со почетокот на катаклизмичкото уништување на Атлантида (во книгата се наведуваат и факти дека такви катастрофи и порано ѝ се случиле на Атлантида), што асоцира на помислата дека таквите општества и не треба да постојат. Тоа го потврдува и фактот што царот на Атлантида, во моментот кога ја напушта, тоа го прави со малку свои поданици и сосема малку богатство. На овој начин, темата на уништувањето на една блескава цивилизација како Атлантида, се проширува со темата за можноста на обновување на оваа цивилизација, на некое друго место, на друг континент. Изградбата на бродовите во кои се сместуваат само избраните од Атлантида со своите скапоцености асоцира на вселенските бродови кои по уништувањето на планетата населуваат нови вселенски простори: „Готовите бродови ги товареа со оружје, покуќнина, животни, не само со домашни, туку и со диви: Атлантите сакаа, по можност, да го зачуваат сето она што во новите краишта ќе ги потсетува на нивната сончева татковина...За да се пренесе првин барем дел од огромните богатства на владеачката каста, требаше свесно да се препуштат речиси на сигурна пропаст не само робовите, туку и еден дел од слободните граѓани на Атлантида“ (Бељаев 1963: 111). Исто така, во романот е присутна уште една научно фантастична тема која произлегла од митологијата– темата за прастарата човекова желба за победа над староста и смртта, а таа е олицетворена во ликот на најстариот и најпочитуваниот жрец Апро-Шану, кој има 149 години и ги знае сите тајни кои ги држат во покорност останатите, па и царот: „Највисоката тајна е во тоа што...таа не постои!...Да, ние располагаме со големи знаења. Но во нив нема ништо таинствено. Илјадници години го следевме одот на болестите кај човекот и ги запишувавме тие набљудувања. Ние грижливо запишувавме сè што ќе дознаевме....Ние немаме други тајни освен овие илјадници насобрани набљудувања. Но и тие претставуваат тајни затоа што ние нашето искуство го криеме од непросветените. И само во тоа е нашата моќ...Знаејќи од порано за затемнување на сонцето, ние говориме дека гневот на боговите ќе ја скрие светлината на сонцето и дури откако ние ќе ги замолиме, ќе им ја вратат на луѓето. И со помошта на тоа ние го присилуваме дури и самиот цар да се покорува пред нашата волја“ (Бељаев 1963: 82). И на крај, во овој роман е присутна и темата за средба со попримитивна цивилизација, во случајов европската која во мигот на уништувањето на Атлантида, била во камено доба, додека Атлантида била во развиено бронзено доба. Имено, уништувањето на Атлантида го преживува една група

Атланти кои се упатуваат кон Африка, со што пак се потенцира населувањето на нови простори, а еден од бродовите кои се упатуваат кон северните земји има само еден преживеан, стариот жрец кој се среќава со една далеку попримитивна цивилизација: „Пееше и не гледаше како, слушнувајќи го неговото пеење, зад карпите се појавуваа луѓе со бели лица, облечени во животински кожи, со сини очи и руси коси. Тие имаа секири од камен закачени на ремени од кожа“ (Белјаев 1963: 138). Наскоро се открива дека има уште еден преживеан Атлант, младиот бунтовник Акса-Гуам, еден од организаторите на бунтот против царот на Атлантида. Зборувајќи за ликовите во делата од НФ, неизоставно треба да се спомне и релацијата меѓу ликот на преисторискиот човек - ликот на вонземјанинот. Жан Бруно Ренар зборува за разликите меѓу дивниот човек и вонземјанинот. Неговите тврдења во потполност можат да се применат и на разгледување на односот меѓу вонземјанинот и преисторискиот човек. Според него, вонземјанинот и преисторискиот човек се појавуваат како две крајности на еволуцијата: едниот го отелотворува минатото, потеклото, а другиот иднината, завршетокот. Тоа се двете гранични фигури на човекот: преисторискиот човек кој ја претставува долната граница и вонземјанинот кој ја претставува горната граница. Понатаму, во истиот текст, авторот ни дава и напореден опис на дивниот (преисторискиот) човек и на хуманоидниот вонземјанин. Тој опис е сконцентриран врз неколку основни пунктови: физички изглед, јазик, оружје, начин на движење, живеалиште“ (Ренар 1985: 85-86). Иако во случајот со романот на Белјаев, Атлантите не се вонземјани, тие со своите знаења и цивилизација, кај праисториските луѓе од Европа, заглавени во каменото доба, изгледаат како да се од друга планета. При ваквите средби, обично дојденецот е со многу поголемо знаење, со кое им го олеснува животот на староседелците, па тие го издигнуваат на ниво на божество: „Кога дојде пролетта, тој ги научи да ја обработуваат земјата и да ги сеат нивите ископани со мотики. Тој ги научи да добиваат огин со триење на две суви парчиња дрво или со искра од кремен во суви лисја и трат...Едни од нив станаа земјоделци со постојано живеалиште, а други и понатаму се занимаваа со војна и лов. А за време на долгите зимски вечери тој им расправаше чудни приказни за „Златниот век“ кога луѓето живееле среќно во вечно расцутените градини...Тој им говореше за богатството и убавината на Островот на блажените, со златните градини и златните јаболка, за јуначките битки и за страшната пропаст не цел еден народ и една земја, за страшните дождови што ја следеа таа пропаст, за тоа како само еден мал број од нив се спасија со бродови, за своето пловење кое траеше четириесет дена и четириесет ноќи...“ (Белјаев 1963: 140-141).

Романот „Свезда Кеџ“, исто така ја покажува длабоката поврзаност на научната фантастика и митот. Ова дело по својот карактер и содржина му припаѓа на жанрот наречен спејс-опера. „Истражувањето на надворешниот простор, поврзано со авантурата, забавата и монолитноста на херојот, пред сè, се одлики на под-жанрот на научната фантастика познат под име *спејс-опера* (space opera). ...Истражувања и освојувања на големи вселенски простори, походи кон непознатото скриено во длабочините на неистражените планети, и она што ги демне тие што ќе се осмелат на еден таков пат - авантури, неочекувани средби, судири со непријателски расположените суштества, грабнувања, паѓања в плен, ослободувања, бегства, прогонувања, поставувања стапици, надитрувања - сето тоа го сочинува бесконечно променливото и сепак подложно на стереотипни решенија сценарио на секое дело што му припаѓа на под-жанрот „спејс опера“ (Урошевиќ 1988: 195-196).

Анри Гуго во студијата „Демони и чудесности на научната фантастика“ смета дека смислата на сите оддалечувања од Земјата и на вселенските патешествија во романите на овој жанр е во темата на оддалечувањето од родителскиот дом, во упатувањето кон

тајната што ја крие секое митско барање - кон иницијацијата (Урошевиќ 1988: 131). Па, и во овој роман на Белјаев, во кој насловот е според вештачкиот сателит на Земјата, главниот лик, биологот Артемјев заминува на Звезда Кеџ во потрага по пријателот на неговата свршеница од студентските денови. Меѓу другото, на Марс, Артемјев доаѓа до епохално откритие. Истражувајќи една огромна бездна, какви на Месечината има многу, открива гробишта со изумрени животни, што ја оправдува целта на неговото меѓупланетарно патување, но и повеќе од тоа, тоа бил непобитен аргумент дека на Месечината некогаш имало живот (Милинковиќ 2006: 395-396). Но, исто така, промени доживува и самиот Артемјев, кој од едно нерешително момче, кое првенствено на Звезда Кеџ дошол брзајќи и несвесно по свршеницата, на крајот од романот, кога се завршени сите авантури, а тие се веќе во мирните брачни води, пред читателот израснува како млад, способен научник, кој цврсто стои на својот став: „Сега ти не сакаш да леташ со мене на Земјата? – Сакам, Тоња. Но, јас сум пред најголемото биолошко откритие. Таа работа може да се заврши само овде. А работата е пред сè. Тоња ме погледна како да ме гледа прв пат. – Ти изгледа, си успеал да созрееш на Кеџ – рече таа ни со потсмев ни со одобрување. Оваа цврстина во карактерот не сум ја забележала досега кај тебе. Но, таков повеќе ми се допаѓаш“ (Beljaev 1959: 185).

Во романот е застапена и темата за цикличното уништување и обновување на светот, Космосот, а во случајов се работи за уништувањето на Месечината која се случила во минатото, но Артемјев открива и дека таму сè уште има живот. Сè до крај на романот се провлекува идејата за некако можно идно уништување на Месечината, што би довело до загрозување на опстанокот и на животот на Земјата. На овој начин, авторот Белјаев ја провлекува и темата за космични причини (есхатолошка тема) за уништување на Земјата. Сепак, позитивната нотка е присутна и овде, со податокот кој го открива Артемјев, за постоењето на одредени животински и растителни видови кои егзистираат на Месечината: „Ова е откритие...Биолошка енигма...Растение кое може да се движи по сончевите зраци кои се движат по карпите! (Beljaev 1959: 130); „Почувствувајќи страшна слабост и така изнемоштен се спуштив на еден испупчен камен. Одеднаш, каменот под мене се помрдна и почна да ползи...Жив камен!...Ново сензационално откритие!“ (Beljaev 1959: 132). Оваа тема за обновувањето на животот се модифицира и во фактот што во романот централно место заземаат истражувањата кои се прават на Звезда Кеџ, со цел добивање на нови сознанија за животинските и растителните видови, со кои ќе им се подобри животот на луѓето на Земјата, а не е исклучена и можноста за создавање на услови за живот на други планети, па и на вакви станици каква што е Звезда Кеџ, во услови кога опстанокот на Земјата повеќе не би била можна.

Темата на „чудниот научник“ не изостанува и овде, олицетворена во ликот на научникот Тјурин, кој со ексцентричното однесување и оддаденост на науката, си го загрозува животот: „Овој старец буквално е сраснат со телескопот. Од него не се одвојува ни за да јаде. Покрај себе има наредено балончиња и тегли, па повремено од цевката цита храна, не прекинувајќи ги набљудувањата. И самите ќе видите“ (Beljaev 1959: 70).

Звезда Кеџ, вештачкиот сателит на Земјата и ракетодром, е изградена така што до неа се стигнува со повеќе превозни средства: целелин, реактивен воз, стратоплан. На неа ги има сите услови за живот, па и повеќе од тоа. На моменти, овој сателит заличува на едно утописко организирано општество, карактеристично за делата од научната фантастика. Една од тие утописки теми, која потекнува од митологијата, е прстарата

човекова желба за победа над староста, болестите и смртта. Во овој роман, таа се манифестира преку ликот на директорот на библиотеката, кој и самиот ги почувствувал благотворните дејства на сателитот: „Како што можете да видите, се чувствувам извонредно. Подобро отколку на Земјата. Таму бев осуден на смрт – трет стадиум на туберкулоза, искашлував крв. ...Звезда Кеџ прави и вакви чуда. Таа е првокласно леčiliште. Предноста на ова леčiliште над тие на Земјата, е што овде, за секој човек, може да се создаде климата која е најдобра за него....Нема лежење со гипс во кревет, ниту мидери, ниту штаки. Само најсилните ултравиолетови зраци. Кожата дише потполно слободно. Морски воздух. Ништо поедноставно отколку да го создадеме во наши услови. Потполно мирување и храна. И најбезнадежните случаи се лечат во најкраток можен рок“ (Beljaev 1959: 63-64).

Заклучок

Врз основа на горе изнесеното, може да се заклучи дека Александар Бељаев е едно од најистакнатите руски писатели кој со своите научно-фантастични дела го приближил овој жанр на децата и младите. Возбудливите авантури кои се доживуваат на меѓупланетарните патувања, интересните детали за животот на други планети, нивните жители некогаш и сега, сето тоа го плени вниманието на младиот читател. Овде треба да се спомене дека Бељаев, врз основа на основните постулати на НФ како жанр, им го приближил и моментот за создавањето на меѓувидови, преку ликот на човекот-амфибија, со што ја остварува желбата на децата, па и на човештвото воопшто, за запознавање со подводниот свет, па и припаѓање кон него. Со овие дела, авторот се обидел да даде една своја претпоставка за она што му се случило на митскиот континент Атлантида, но исто така, мошне верно и да проговори за човековата природа во услови кога придобивките наменети за доброто на луѓето се злоупотребуваат, како што беше случајот со вечниот леб. Сите разгледани дела го воодушевуваат малиот читаел, и даваат одговори на неговите љубопитни прашања, но истовремено и отвораат нови дилеми и прашања, за опасностите кои ги крие научно-технолошкиот напредок за иднината на човештвото.

Користена литература (Кирилица)

- Бељаев, А. 1963. *Последниот човек од Атлантида*, Скопје: Култура.
Бељаев, А. 1966. *Човек амфибија*. Скопје: Кочо Рацин.
Бељаев, А. 1990. *Вечниот леб*. Скопје: Детска радост.
Бошњак, Б. 1978. „Знанствено фантастична књижевност“. Београд: Просвета, Књижевност, бр.7-8.
Владова, Ј. 2001. „Поговор“ кон романот *Омајот на вселената*. Скопје: Култура.
Гуго, А. *Демони и чудесности на научната фантастика* (според Влада Урошевиќ, *Демони и галаксии*, Македонска книга, Скопје, 1988)
Милинковић, М. 2006. *Страни писци за децу и младе*, Чачак: Легенда.
Ренар, Ж.Б. 1985. „Дивљи човек и ванземљанин: две фигуре еволутивне имажинације“, Ниш: Градина, бр.11
Стојанова, Љ. 1989. „Бајка и мит – корени научне фантастике“, Српска фантастика, Београд: САНУ.
Теодосиевски, З. 1989. „Фантастиката и научната фантастика во сликарството“. Скопје: Разгледи, бр.1.
Урошевиќ, В. 1988. *Демони и галаксии*, Скопје: Македонска книга.

Користена литература (Латиница)

- Beljaev, A. 1959. *Zvezda Kec*. Beograd: Stožer.

Извори

Атлантида: Митот на Платон или исчезнат остров?, <http://a1on.mk/archives/222333>, пристапено на 28.0.2017

Они су описали будућност, Руска реч,

http://ruskarec.ru/science/2013/07/18/oni_su_opisali_buducnost_23503.html, пристапено на 28.03.2017

.

НАУЧНА ФАНТАСТИКА АЛЕКСАНДРА БЕЉАЕВА – ПРИВЛАЧАН ЖАНР ЗА МЛАДЕ ЧИТАТЕЉЕ

Јованка ДЕНКОВА

Резиме

У овом раду најприје се фокусирамо на дефиницију жанра научне фантастике, и његових основних карактеристика, по мишљењу већине научника литературе. Овај рад ће представити основне класификације жанра, и при томе ће се усвојити класификација Влада Урошевића, после чега ће се прећи на разматрање четири научно-фантастичних романа за децу и младе руског писца Александра Бељаева. У анализи која следи, ми ћемо размотрити карактеристике жанра научне фантастике, који ће бити образложени кроз одломци ових елемената у романима Александра Бељаев.

Кључне речи: научна фантастика, Александар Бељаев, романи.